

Gunišová, Eliška

Terézia Vansová v literárnohistorickom kontexte

In: Gunišová, Eliška. *Terézia Vansová v slavistickom literárnom kontexte*.
Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2023, pp. 13-28

ISBN 978-80-280-0215-2 (print); ISBN 978-80-280-0216-9 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78331>

Access Date: 12. 12. 2024

Version: 20230704

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2 TERÉZIA VANSOVÁ V LITERÁRNOHISTORICKOM KONTEXTE

Medzi literárnovedné východiská sme sa rozhodli zaradiť tri podkapitoly vyextrahované z Vansovej tvorby a života, ktoré výrazne zasahujú do formovania jej práce. Vybrali sme tie faktory a oblasti života či tvorby, ktoré sú podstatné pre pochopenie ďalšej argumentácie v predloženej monografii. Cieľom tejto kapitoly nie je poukázať na niečo nové, neprebádané, ale upriamiť pozornosť na známe, možno dnes čiastočne obchádzané činitele, ktoré považujeme za podstatné pri vysvetľovaní jedinečnosti Vansovej axiologického a estetického prínosu v slovenskej literatúre 19. a 20. storočia.

V prvej podkapitole *Formovanie osobnosti a spisovateľky Terézie Vansovej* sú uvedené tri zásadné skutočnosti vychádzajúce z Vansovej osobného života, ktoré zásadne ovplyvnili autorkinu literárnu tvorbu. Základnou inšpiráciou, prečo sa venovať Vansovej a jej konceptu literárnej estetiky, bolo široké žánrové rozpätie prozaických textov. Dá sa povedať, že pre Vansovú neexistovali hranice, ktoré by obmedzovali jej tvorbu v genologickom chápaní, tým je táto autorka výnimočná. Napriek tomu nebolo možné v práci genologicky obsiahnuť detailne všetko to, čo spisovateľka svojim čitateľkám ponúkla. Preto sa vybraným žánrom, ktoré nebudú ďalej v publikácii rozoberané, venujeme v druhej podkapitole. Snaha o reinterpretáciu Vansovej literárneho diela a potvrdenie jednotlivých tvrdení vhodnou argumentáciou si vyžaduje byť dokonale zoznámený s tým, čo bolo už o danej téme napísané, preto poslednou podkapitolou je recepcia tvorby Terézie Vansovej dobovou aj súčasnou slovenskou literárnou kritikou, pričom snahou bolo poukázať na podstatné práce venované Vansovej tvorbe. Jednotlivé čiastkové, ale napriek tomu zásadné postrehy k nami skúmanej problematike budú súčasťou ďalších kapitol.

2.1 Formovanie osobnosti a spisovateľky Terézie Vansovej

„Zámer zamyslieť sa nad osobnosťou autora logicky predpokladá vidieť ho v jeho súvislostiach, ktoré obsiahnu jeho tvorbu, život a činy, ale aj chápať ho na pozadí konkrétnych spoločensko-kultúrnych procesov.“¹¹

Napriek samotnému faktu, že Terézia Vansová patrí do kánonu slovenskej literatúry, minimálne úvodná časť predloženej monografie nemôže vynechať základné momenty zo života slovenskej spisovateľky, národovkyne a podporovateľky slovenskej vzdelanosti, ktoré formovali túto autorku ako osobnosť a prirodzene sa transformovali do jej literárneho diela.

Vansovej celoživotné pôsobenie ovplyvňujú predovšetkým tri výrazné fakty, ktoré podľa nášho názoru formujú Vansovej individualitu aj jej tvorbu. Prvým je rodinné zázemie. Vansová pochádzala z rodiny evanjelického farára, a práve farári a učitelia boli v 19. storočí považovaní za duchovných vodcov slovenského ľudu.¹² Andrej Mráz dokonca označuje úlohu žien z učiteľských a farárskych rodín priam za priekopníčku¹³, a to práve preto, že fara a škola bola „*temer jediným ohnískom kultúrnej činnosti po slovenských krajoch*“¹⁴ a z tohto prostredia regrutovaly sa i *prvé ženské národné a kultúrne pracovníčky*“¹⁵. Tento sociologický fenomén utváral Vansovej hodnotové normy, ako i náhľad na celý jej život. Vansovej povahu ovplyvňoval nielen vzdelaný otec, evanjelický kňaz Samuel Medvecký,¹⁶ ale i jej národne uvedomelá matka – Terézia Medvecká, rod. Lange¹⁷. Pre Vansovej osobnosť

11 ŽEMBEROVÁ, V. *Autorská filozofia Ludmily Podjavorinskej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 166.

12 KODAJOVÁ, D. *Vyššie vzdelanie dievčat na Slovensku v 19. storočí*. [online]. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné online: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/Kodajova.html>.

13 MRÁZ, A. *Literárne dielo Terézie Vansovej*. Tur. Sv. Martin. Živena. 1937. S. 10.

14 „V Slatine žil rázovitý ľud, tvrdý a húževnatý, ktorý v svojom favárovi a v jeho rodine mal dobrých priateľov a radcov, okrem toho na slatinskú faru chodievali na návštevu prední slovenskí národovci (i Andrej Sládkovič, A. H. Krčméry a iní) a literárne diela domáce i inorečové mali tu horlivých a chápaných čitateľov.“ MATLIAR, K. *Život a dielo Terézie Vansovej*. In: Živena. 1937. R. 27. Č. 3. S. 75.

15 MRÁZ, A. *Literárne dielo Terézie Vansovej*. Tur. Sv. Martin. Živena. 1937. S. 10.

16 Vansová ho v diele *Terézia Medvecká, rodená Langeová* opisuje: „*Život jeho bol činný, pohyblivý a pre ľud veľmi významný. Ľud miloval ‚pána otca‘ i pri jeho prísnosti, ba bezohľadnosti. S pravdou nikdy neotáľal, preto mal aj nepriateľov. Jeho telesná sústava bola stá zo železa, no i tú podryla smrť. Umrel ako pravý, veriaci kresťan.*“ VANSOVÁ, T. *Terézia Medvecká, rodená Langeová*. [online]. [cit. 27. 1. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/471/Vansova_Terezia-Medvecká-rodena-Langeová/1.

17 Václavíková-Matulyová dokonca píše, že už Vansovej matka písala krátke veršiky. Otázkou ostáva, nakoľko je táto informácia založená na pravde a nakoľko je iba fantáziou veľkej obdivovateľky Vansovej: „*V týchto nemeckých poetických pokusoch vybíri bolesť svojich devätnástich rokov a – prvá v svojom rode dáva svojim deťom poéziu do vena.*“ Pozri: VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 11.

vývoj bolo podstatné, že dostala potrebné vzdelanie¹⁸ – jeden rok na známom súkromnom dievčenskom ústave slečny Fábryovej v Rimavskej Sobote a jeden rok na súkromnej škole Karola Orfanidesa v Banskej Bystrici, ktoré následne prehľbovala samoštúdiom umožneným v rodinných podmienkach fary. V prostredí fary ostáva Vansová i po svadbe, tentokrát vďaka svojmu manželovi Jánovi Vansovi.

Druhá rozhodujúca skutočnosť je smrť jej jediného syna. Smrť dieťaťa nie je v druhej polovici 19. storočia neobvyklou záležitosťou¹⁹, v živote vzdelanej ženy strednej vrstvy mohla mať táto skutočnosť svoj špecifický význam. Pre Vansovú, ale i Šoltésovú, z českého prostredia pre Karolínu Světlú, Boženu Němcovú znamenala strata dieťaťa impulz, ktorý sa zmenil na popud na vkročenie do literárnej tvorby alebo na základe takéhoto zásahu do psychiky ženy vzniká u literátky prelomové dielo. Pre Vansovú znamenala strata syna jeden z podnetov na rozvinutie jej tvorby²⁰, ale aj ako jej ďalšia motivácia na život po tak bolestnej strate, ako je pre ženu smrť dieťaťa: „*Zomrelo dieťa, odišlo, ale tu je národ, ktorý potrebuje obetavé ruky a hlavy*“²¹.

Vansová si síce v priebehu života prisvojí dcéru Václava Vraného, to je však v dobe, keď bola Vansová ako spisovateľka už etablovaná, aj preto svoje novonadobudnuté ambície a aj určitú pozíciu pravidelnej prispievateľky do slovenských periodík neopúšťa: „*Olgu, dcéru českého učiteľa Václava Vraného, si bezdenní manželia vzali k sebe po smrti jej matky a od dvoch rokov vychovávali ako vlastnú dcéru.*“²² Vzhľadom na túto skutočnosť je možné predpokladať, že osvojená dcéra Oľga v neskoršom veku pomáhala zaisťovať Vansovej dostatok času na písanie a podporné ženské osvetové aktivity, a to práve aj v dobe, keď o 11 rokov starší manžel T. Vansovej – Ján Vansa, prekonával viaceré zdravotné problémy.

S Jánom Vansom a Oľgou Vranou súvisí tretia relevantná životná skutočnosť ovplyvňujúca Vansovej tvorbu. Je to nepriaznivá finančná situácia v rodine po smrti Jána Vansu, ktorú zapríčiňuje spoluvlastníctvo zadlženej trafiky: „*O trafikku sa*

18 Výuka v súkromných dievčenských ústavoch v 19. storočí venovala pozornosť predovšetkým komunikačným zručnostiam v nemeckom alebo maďarskom jazyku, ktoré zvyšovali šance uspieť na sobášnom trhu, ale v ponuke boli i hodiny francúzštiny, náboženstva, mravouky, kreslenia, hudby, spevu a tanca, prípadne i histórie, cirkevných dejín a zemepisu. Pozri: KODAJOVÁ, D. *Vyššie vzdelanie dievčiat na Slovensku v 19. storočí*. [online]. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné online: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/Kodajova.html>.

19 Ešte začiatkom 20. storočia umiera z 1 000 živo narodených detí celá pätina. Pozri: MASÁROVÁ-JESENSKÁ, M. *Pôrodnosť a úmrtnosť nemluviat na Slovensku*. Živena. R. 27. Č. 2. S. 37 – 41.

20 Až po smrti syna začína Vansová prispievať do periodík pravidelne a zároveň i častejšie. Počiatok tvorby datujeme na rok 1875, kedy uverejňuje *Moje piesne* v Orlovi, následne píše príspevky týkajúce sa výchovy dieťaťa, zaznamená si do denníka pocity spojené s materstvom, avšak výraznejšie pokračuje v tvorbe až po smrti syna Ludovíta (1876 – 1881).

21 VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 75.

22 ŠUCHOVÁ, X. *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*. Forum Historiae. 2009. Roč. 3. Č. 1. [online]. [cit. 19. 5. 2014]. Dostupné online: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/suchova.pdf>.

spočiatku delili s bývalým francúzskym legionárom, ktorého tam dosadil referent pre legionárske záležitosti v úrade MPS Jozef Gregor Tajovský. Obe ženy mali s obchodným spoločníkom mnoho nezhôd; ustavične si sťažovali na jeho nezariadený život a zlé hospodárenie. Podnik bol v dlhoch; neskôr bolo proti vdove Vansovej, ako majiteľke, zavedené dokonca súdne pokračovanie. Bola uvalená pokuta, hrozila exekúcia.²³ Ako Vansová sama píše, legionár Tomka narobil „také dlhy, že 3 – 4 domy by na ich vyplatenie nestačili“²⁴. Vzniknutá situácia spôsobila, že na prelome 20. a 30. rokov 20. storočia Vansová sama iniciovala vydávanie svojich diel, a teda sama oslovuje vydavateľov a v roku 1929 dokonca kontaktuje Maticu slovenskú s požiadavkou, že jej chce odpredať všetky práva na svoje knihy.

Finančné problémy však neprivedli autorku iba k rozšíreniu a znovuvydávaniu jej diel, ale toto náročné obdobie donútilo spisovateľku znovu sa vrátiť k rozpracovaným románom spreď troch desaťročí; vznikajú tak predovšetkým dva romány – *Sestry* a *Kliatba*, a zároveň je autorka iniciovaná k ďalšej tvorbe a vydáva knižné diela, ktoré dovtedy vyšli len časopisecky (napr. cestopis *Pani Georgiadesová na cestách*).

Tieto tri mimoliterárne skutočnosti interferujú historické podložie života autorky a priamo sa odrážajú v jej tvorbe svojím špecifickým spôsobom, tým zapríčínujú vznik takej Vansovej a takých diel, ktoré poznáme dodnes.

2.2 Žánrové rozpätie tvorby Terézie Vansovej

*„Vansová ako spisovateľka je zaujímavá aj tým, že sa práve v dobe pre našu literatúru najchudobnejších mala chuť pustiť do odvážnejších, u nás netradičných tém. Rozhodla sa vyplňať voľný literárny priestor na poli mnohých žánrov...“*²⁵

S predloženým citátom Marcely Mikulovej nemožno nesúhlasiť, dokonca je možné tvrdiť, že Vansová je svojím žánrovým rozpätím priam charakteristická a predovšetkým dodnes špecifická. Nasledujúce úvahy sú preto venované znázorneniu komplexnosti Vansovej žánrového rozpätia.

Pri skúmaní žánrových foriem Vansovej literárnej umeleckej tvorby je potrebné vziať do úvahy dva závažné a vzájomne prepojené činitele. Vansová ako autorka žila mimo dobové kultúrne centrum Slovákov – Turčiansky sv. Martin, čomu možno pripisovať následok, že vplyv prevládajúcich dobových tendencií v slovenskej literatúre je u Vansovej oslabený. Obmedzené podliehanie obecným žánrovým

23 Op. cit.

24 VANSOVÁ, T. [úryvok z listu]. Dostupné v: LA SNK: 198 AB 4.

25 MIKULOVÁ, M. *Medzi „krásnostrašným“ a „pragmatickým“*. In: VANSOVÁ, T. *Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 248 – 256.

tendenciám dáva Vansovej tvorbe väčšiu plasticosť. Druhým faktorom je Vansovej dôvera vo vlastné spisovateľské schopnosti, ktorú dokladajú viaceré úryvky z rozhovorov či dochovanej korešpondencie a sú prístupné v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice: „*V dobe mojej mladosti bol to M. Dumný-Bachát*²⁶. *Čítala som jeho veci, ale cítila som, že by som sama vedela krajšie písať než on, zolašte novely.*“²⁷

Tieto dva faktory spôsobujú, že vo väčšine autorkiných diel akoby absentovala žánrová vyhranenosť, ktorá by autorku nútila pridržovať sa istých pravidiel v snahe dosiahnuť umeleckú hodnotu diela z hľadiska dobových estetických parametrov. Vansová sa nesnaží o formálnu dokonalosť svojich diel, na ktorú, ako opätovne sama upozorňuje, nemá ani časové možnosti. Kvalitatívnym meradlom (predovšetkým v počiatkoch tvorby) sa pre Vansovú stal samotný čitateľ, ktorému svoju tvorbu venovala a s ktorým v rámci svojej spoločenskej činnosti komunikovala. Čitateľom bola pre Vansovú predovšetkým slovenská menej vzdelaná žena. Táto otvorenosť v písaní v spojení s vlastnou sebadôverou spôsobila po viacerých stránkach, že Vansovej umelecká tvorba sa v dobe svojho vzniku vymyká normám a dobovým očakávaniam, vďaka čomu možno jej tvorbu vo viacerých momentoch, vzhľadom na dobu svojho vzniku, označiť zo žánrového hľadiska za originálnu. Počas svojho tvorivého obdobia, ktoré datujeme od jej sedemnástich rokov až po jej smrť, dokázala Vansová svojou tvorbou obsiahnuť všetky literárne druhy – lyriku, epiku i drámu.

Začiatky Vansovej umeleckej tvorby sú späté s básnickou produkciou,²⁸ pričom prvú lyrickú básne s prírodnými motívmi a ponáškou na ľudovú pieseň nachádzame uverejnené v Orlovi²⁹ (1875) podpísané ako „Terezka M.“ Poézii ostáva Vansová verná len krátke obdobie. Niekoľko básní nájdeme ešte v nemeckom periodiku *Karpathenpost*³⁰ vychádzajúcom v Kežmarku, v ktorom neskôr publikuje i kratšie články, následne sa však Vansová od poézie definitívne distancuje.

26 Bachát-Dumny bol v tej dobe vedúcim prozaickým autorom v časopise *Orol*. „*Dumného obrázky z veľkomesta odohrávali sa vo vyšších spoločenských vrstvách (podobne ako nemecké sentimentálne romány, o ktoré sa opieral).*“ Pozri: KUSÝ, I. *Próza*. In: ČEPAN, O. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava. SAV. 1965. S. 522.

27 FILIP, A. – KÁLAL, M. *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. In: Pohronský Hlásnik. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

28 Práve básnická tvorba bola i formou, ktorou sa verejne po prvý raz literárne prezentovali slovenské ženy. Krátky rozsah zjednodušoval začínajúcim autorkám samotnú tvorbu a zároveň vo výbere formy možno badať romantické tendencie „*V roku 1842 vydal J. M. Hurban prvý ročník almanachu Nitra v češtine ako Dar dcéram a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezka obětovaný. Po prvýkrát sa tu pod básňami objavilo päť ženských mien a pseudonymov, ktoré sa verejne prihlásili k slovenskému literárnemu hnutiu.*“ ZELENKOVÁ, A. *Ženy v 40. rokoch 19. storočia (slovenská Nitra a české Pomněnky)*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.) *Problémy slovakistiky v zrcadle areálové filologie*. Brno. Tribun EU. 2010. S. 65.

29 TEREZKA M. *Moje piesne*. *Orol*, časopis pre zábavu a poučenie. Č. 10. 1875. S. 263.

30 Jednou zo známejších diel tohto obdobia je báseň *Verklungen*, v ktorej mladá spisovateľka líči svoj žiaľ zo straty jediného syna.

Tak ako pre obdobie, v ktorom Vansová tvorila, tak i pre samotnú spisovateľkinu tvorbu je kľúčová predovšetkým epická tvorba. V období po smrti jej syna (1882) sú pre Vansovú typické krátke, autorsky menej náročné prozaické formy rozličného tematického zamerania prezentované predovšetkým črtami, humoreskami, besednicami, poviedkami, ale i prípadnými úvahami, ktorých cieľom bolo skôr zaujať a pobaviť. Alexander Šimkovič toto obdobie umeleckých pokusov a „testovania“ autorkiných umeleckých postupov a preferencií z 80. a počiatku 90. rokov 19. storočia výstižne označuje obdobím „rozpačitého prešľapovania“³¹. Hoci toto obdobie chronologicky korešponduje s obdobím prvej vlny slovenského literárneho realizmu, Vansová sa svojou tvorbou čiastočne vymyká trendu diktujúcemu témy. Z tematického hľadiska sa Vansovej krátka próza vyznačuje heterogénnosťou, do ktorej spadá próza nadväzujúca na spoločenskú epiku šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov prezentovaná často s iróniou, vtipom, obsahujúca veľakrát i vzrušujúce tajomno, ktoré pripomína vo Vansovej formulácii skôr rozprávkovú tvorbu. Nevyhýba sa však ani závažnejším témam, predovšetkým z oblasti manželského či iba ľúbostného života, s presvedčením ale vždy zastáva prísne hľadisko kresťanskej morálky. Hoci tieto témy badať už v jej kratších útvaroch, častokrát závažnejšie témy presahujú svojím rozsahom do strednej epiky, v ktorej Vansová získava priestor na prehĺbenie a dokonalé vykreslenie postavy a tematiky, čím realizuje svoje spisovateľské sebavedomie a estetické cítenie.

Tak ako pre ďalšiu tvorbu, aj vo vybraných kratších prácach možno u Vansovej badať inšpiráciu reálnym svetom, ktorú autorka v snahe zatraktívnenia jeho obsahu, nie výnimočne, dofabuluje, aby priniesla percipientovi vzrušujúci čitateľský zážitok. Rovnako možno hodnotiť aj jednu z jej menej známych krátkych próz – poviedku 2888³², ktorá reaguje na dobovo vyhotené slovensko-maďarské vzťahy, tému pomerne bežnú, na spracovanie ktorej ale zvolila v slovenskej dobovej literatúre marginálne umelecké postupy rodiaceho sa sci-fi s motívom cestovania v čase. Nosná až prehnane akcentovaná národnostne-politická je idea, ktorá dielo esteticky zasiahla, ako si všimla spätne i sama autorka: „Teraz sa mi to vidí, že je to hodne prehnané, ale v tom čase sme už i také myšlienky prechovávali“³³. Autorka využívala snovú techniku, typickú práve pre fantastickú literatúru 20. storočia, na premiestnenie sa do budúcnosti (konkrétne do roku 2888), v ktorej sa ocitla ako muzeálny exponát „obsah sna tvorí v podstate slávnostná reč, ktorá je paródiou na nesčíselné šovinistické prejavy vtedajšej oficiálnej maďarskej propagandy, reč preniknutá iróniou a sarkazmom“³⁴.

31 ŠIMKOVIČ, A. *Krátka próza Terézie Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 206.

32 Poviedka bola uverejnená v roku 1887 v *Slovenských pohľadoch* na stranách 261 – 270.

33 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 198 D1.

34 MAZÁK, P. *Typológia prózy Terézie Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 200.

Predkladané krátke a stredné prozaické útvary publikovala Vansová v periodickej tlači – predovšetkým v Národných novinách a Vajanského „omylom“³⁵ i v Slovenských pohľadoch³⁶. Z časopiseckej tvorby mali osvetový a častokrát výchovný charakter publicistické žánre uverejňované neskôr v Dennici³⁷.

„Predkládejte čtenáři, co se mu líbí...“³⁸ píše v svojej veršovanej poetike *L'Art poétique* (1674) Nicolas Boileau-Despréaux (1636 – 1711). Akoby pridržajúc sa tohto pravidla, prináša Vansová do slovenskej literatúry novú formu románu – román určený primárne pre ženy – *Sirota Podhradských* (1889), ktorý sa stal jej vôbec najznámejším dielom. Odhodlanie Vansovej napísať román bolo v danej dobe neočakávaným rozhodnutím, prirodzene však vyplývalo z dovtedajších bohatých autorských, ale aj čitateľských skúseností spisovateľky, a čo je dôležitejšie, román reagoval na potreby ženskej čitateľskej obce.

Vansová bola skutočne dostatočne jazykovo vybavená na čítanie nielen slovenskej a českej, ale aj nemeckej, maďarskej a neskôr i ruskej literatúry, ktorú neraz dáva do pozornosti vo svojej korešpondencii i v samotnej umeleckej tvorbe – z ruskej literatúry čítala napr. L. N. Tolstého a jeho *Vojnu a mier* či *Annu Kareninu*, od M. J. Lermontova vyzdvihuje najmä *Hrdinu našich čias* a naopak o M. F. Dostojevskom sa nevyjadruje pochvalne. Čítala a obľubovala i ďalšie populárne romány svojej doby ako *Janu Eyrovú* od Charlotte Brontëovej (v origináli *Jane Eyre* v roku 1847 pod pseudonymom Currer Bell) či *Bena Hura* (1880) od Lewa Wallacea, ale i romány Charlesa Dickensa, Björnstjerne Björnsona a, samozrejme, z domácich autorov Svetozára Hurbana Vajanského. Autorka ovplyvnená kraľujúcim žánrom 19. storočia sa túži aspoň žánrovo vyrovnáť svojim vzorom a napísať vlastný román i napriek nesúhlasu okolia (sám manžel, Ján Vansa, jej radí, aby na tú „nezmyselnú myšlienku“ – napísať román, vzniknutú vplyvom západnej tvorby, čo najrýchlejšie zabudla).

Výber ženského sentimentálneho románu ako triviálnej formy nemožno pripisovať iba autorkinej záľube v sentimentálnych nemeckých románoch reprezentovaných predovšetkým Eugéniou Marlittovou, vl. m. Eugéniou Johnovou³⁹ (1825 – 1887). Vansová si uvedomovala absenciu obdobných diel v slovenskom jazyku

35 Prvý článok, ktorý bol uverejnený v Slovenských pohľadoch, poslala Vansová Vajanskému na uverejnenie v inom periodiku. Vajanský ho však „omylom“ uverejňuje v Slovenských pohľadoch a odvtedy začína Vansová pravidelne posielať články na uverejnenie aj do Slovenských pohľadov.

36 Napriek tomu, že v Národných novinách a Slovenských pohľadoch vychádza prevažná časť Vansovej kratšej tvorby, rovnako autorka prispieva i do ďalších periodík, a to napríklad do Domu a školy, Obzoru, Priateľa dietok, ako i do českých Ženského sveta, Květov a Ženských listov.

37 Do krátkej, ale už nie pôvodnej, prózy patria i záznamy autorky o ľudových poverách povestiach a zvykoch, ktoré autorka počas svojho života zhromažďovala a postupne spracovávala.

38 BOILEAU-DESPRÉAUX, N. *Umění básnické*. [online]. [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné online: <https://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/ESB092/um/boileau.pdf>.

39 V rozhovore s M. Kálalom a A. Filipom v roku 1927 Vansová na otázku: Kto na Vás najviac pôsobil? odpovedá: „Je pochopiteľné, že na mladú ženu činila tiež veľký dojem Marlittová, ktorú som čítala v Gartenlaube

a zároveň dopyt po nich u slovenských čitateľiek. Z hľadiska prínosu k žánru románu v slovenskej literatúre všeobecne je nutné priznať Vansovej prioritné postavenie v danej variácii žánru. Z hľadiska hodnotového prínosu pre Vansovej tvorbu ako takú Ján Števček priznáva *Sirote Podhradských* prínos v jej, pre Vansovú netypickej, jednostrannosti – „v rešpektovaní autonómnosti jednotlivých vrstiev sentimentálneho románu“⁴⁰.

Po úspešnom prijatí prvého románu čitateľmi⁴¹ a čiastočne i dobovou kritikou⁴² sa Vansová snaží najfrekventovanejšiemu a najčítanejšiemu literárnemu žánru⁴³ venovať aj naďalej. Napriek faktu, že už na konci 19. storočia má pripravené podklady na dva ďalšie romány, oba predstavuje verejnosti až takmer o tridsať rokov neskôr, ide o romány *Sestry*⁴⁴ a *Kliatba*.

Výraznou a predovšetkým neopomenuteľnou zložkou Vansovej plodnej tvorby je žáner cestopisu, v rámci ktorého bola Vansová ako ženská autorka v slovenskej literatúre priekopníčkou, obdobne ako v žánri románu pre ženy. V tomto prípade je jej novátorstvo a špecifický prínos k žánru natoľko intenzívny, že sa o autorkine práce subsumovateľné pod tento žáner ešte aj dnes pomerne intenzívne zaujíma domáca i zahraničná literárna veda.⁴⁵ Žánrovo najvyhranenejší je cestopis *Pani*

a ktorá bola vtedy v móde.“ FILIP, A. – KÁLAL, M.: *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. Pohronský Hlásnik. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

40 ŠTEVČEK, J. *Sirota Podhradských. Biele miesta v Dejinách slovenského románu*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 212.

41 Jedným z faktov dokladajúcich úspech Vansovej ženského románu je aj záznam o tom, že *Sirotu Podhradských* chceli v roku 1930 sfilmovať. Pritom malo ísť o natočenie už zvukového filmu. VANSOVÁ, T. [archívny materiál]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

42 Ešte v decembri roku 1887 posielala Vajanskému list s prosbou o prečítanie dokončeného románu a podľa jeho mienky sa má autorka rozhodnúť, či bude písať ďalej, alebo sa stane gazdinou. Vajanský knihu nielen prijme, ale po jej vydaní publikuje v Národných novinách i pochvalnú recenziu: „*Objavenie sa Vansovej románu musí potešiť každého priateľa slovenskej literatúry, najmä keď sa presvedčí, že neprišiel do nej nový balast, ale dielo prepracované s pilnosťou neúvednou láskou k veci ideálnou a talentom veľmi vynikajúcim v naše dni... Spisovateľka hladkým slohom, sympatickým tónom odhaľuje nám v objemnej knižke mnoho citov, ale neupadá v sentimentalnosť... Vansová podala nám dobrú, zábavnú, dobre písanú knihu – trochu upomínajúcu na zastaralú už románovú techniku nemeckú. Ale takéto reminiscencie sú nevyhnutné u nás, kde čítajú mnoho marlittiád a spielhageniád.*“ VAJANSKÝ, S. H. *Terézia Vansová, Sirota Podhradských*. Národné noviny. 1889. S. 83 – 84.

43 POSPÍŠIL, I. *Literárni genologie*. Brno. Masarykova univerzita. 2014. S. 27.

44 Pôvodný názov, pod ktorým dielo vychádzalo časopisecky v roku 1927 v Slovenskej krajine bol *Ariadne*, knižne vychádza v roku 1930 v Mazáčovej slovenskej knižnici už pod názvom *Sestry*.

45 Z najnovších štúdií môžeme spomenúť Janu Pátkovú a jej štúdiu *Trhliny v česko-slovenské vzájemnosti koncem 19. století na príklade cestopisu Terézie Vansové, Marcelu Mikulovú a jej články venujúce sa nielen Vansovej cestopisu Pani Georgiadesová na cestách – Pražská Vseslovanská výstava v slovenskom „osvietenom“ cestopise; Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým; Terézia Vansová, Božena Němcová a koncept neskoroého biedermeieru. Zo zahraničných ohlasov spomenieme Marcina Filipowicza a jeho štúdiu Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu alebo Mašu Zavrtanik: Semiotizácia potopisa Terézie Vansove.*

Georgiadesová na cestách, ktorému sa budeme podrobne venovať v samostatnej kapitole, naopak žánrovo konzervatívny je cestopis *Z rovín dolnozemsých*.

Ako už bolo uvedené, Vansová rada transformovala reálne udalosti do literárnej podoby, čo potvrdzuje i niekoľko jej biografických projekcií osôb z jej blízkeho okolia do rôznych epických žánrov. Týmto Vansovej prózam býva pripisovaný predovšetkým hodnotový prínos za literárne zakonzervovanie dokumentárnych faktov o dobových reáliách. Výraznejšie zarezonovali predovšetkým diela – *Ján Vansa* (pred knižným vydaním vychádzal v Slovenských pohľadoch pod názvom *Môj muž*); beletrizovaný životopis vlastnej matky *Terézia Medvecká, rodená Lange*, ale i ďalšie práce ako *Danko a Janko a Paľko Šuška*⁴⁶.

Paradoxom zostáva, že hoci Vansová opisovala životy svojich najbližších, svoj vlastný životopis v obsirnejšej verzii nenapísala, ba dokonca ho odmietla napísať s odôvodnením, že by nemohol byť dostatočne príťažlivý pre čitateľov. Čiastočné informácie z jej života sú však zachytené vo vyššie uvedených spomienkových dielach. Prekvapivé zostáva, že Vansová si nepísala dlhodobejšie⁴⁷ ani vlastný denník, napriek tomu, že písanie denníkov bolo najmä pre 19. storočie veľmi populárnou činnosťou,⁴⁸ obzvlášť u vzdelanej ženy. Ak však nahliadneme do Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice, zistíme, že Vansovej denník sa akoby fragmentárne ukrýva v jej osobnej korešpondencii, ktorá (práve v prípadoch, kedy ide o listy odosielané blízkym priateľom) prezrádza o autorkinom živote rovnako veľa ako pomyselné denníkové zápisky, s tým rozdielom, že opisy jednotlivých príhod, nálad, zdravotného stavu a aktuálnych aktivít si čitateľ musí chronologicky usporiadať sám a až následne je možné si z nich vziať to podstatné.

„*Národné povedomie na slovenskom vidieku sa šírilo najmä divadelnými hrami, ale hier bolo veľmi málo. Vansovej známi, manželia Ruppeldtovi z Liptovského Sv. Mikuláša, ju zaúbe prosili o aktovku alebo dlhšiu hru na večierky, tak ju prinútili dať sa aj do dramatickej tvorby... Medzitým aj Karol Salva sa podujal obetavej úlohy vydávať sériu slovenských divadelných hier, v ktorej Vansovej *Svedomie* vyšlo ako prvé číslo.*“⁴⁹ Vansovej dramatickú tvorbu reprezentujú hry *Potopa* (1886, trojdejstvá divadelná hra pre deti), *V salóne speváčky* (1889)⁵⁰, *Svedomie* (1897, päťdejstvá dráma), *Lúbezni*

46 Pôvodne vyšiel v Dennici v rokoch 1903 a 1904 pod názvom *Paľko* s podtitulom *Drobnokresby zo zalazrinskej fary*.

47 V LA SNK sa nachádza Vansovej krátky denník, ktorý si Vansová písala po narodení syna. Ide iba o párstránkový zošit.

48 „*Je veľmi pravdepodobné, že nejpозději od počátku minulého století si každodenní události zapisovala snad každá žena z vyšších vrstev*“ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha. Mladá fronta. 1999. S. 199.

49 VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 114.

50 Z hľadiska aktuálnosti je zaujímavé, že hra *V salóne speváčky* (1889) sa dočkala premiéry až v roku 2014 v Bratislave. „*Nevieme dôvody jej neinscenovania. Môžeme sa iba skromne domnievať, že obdobie, v ktorom Vansová písala pre divadlo, bolo tak zahľadené do svojich národnostných a iných problémov, že takáto dramatika nebola vhodným nástrojom pre formovanie vlastenectva a slovenského jazyka.*“ Hra je o ambiciózne

hostia (1901, jednoaktovka), *Môj Jožko* (1906, trojdejstvá veselohra). Najvýraznejšiu pozornosť si iste zaslúži dráma *Svedomie*, ktorá sa stala populárnou a veľmi často hranou nielen dedinskou hrou⁵¹, nielen v dobe svojho vzniku, ale hraná a naďalej spracúvaná bola i po smrti autorky.

V neposlednom rade je potrebné zdôrazniť, že Vansová bola zároveň nielen plodnou autorkou krásnej literatúry, ale jej osobnosť, ako i celoživotné snahy charakterizujú aj články spadajúce pod vecnú literatúru, ktorými Vansová doslova vychováva slovenskú ženu 19. a 20. storočia. Praktické rady do domácnosti, ako i najnovšie trendy ženského sveta prezentované opätovne prostredníctvom periodík, najvýraznejšie jednoznačne v Dennici, si okamžite nachádzali ohlas u predpokladaných čitateľiek.⁵² Z tohto obdobia k týmto mimoumeleckým textom patria aj recepty, ktoré v roku 1914 po prvý raz vydala pod súborným názvom *Recepty prastarej matere. Nová kuchárska kniha*, kniha mala výrazný úspech, dočkala sa viacerých vydaní a dodnes je vyhľadávaným artefaktom.

Pokiaľ „s ohromným zvýšením počtu čtenárů v devatnáctém století přibýlo i žánrů“⁵³ je nutné brať do úvahy, že Vansová práve popri iných (edukatívnych, emancipačných a národno-ideologických) snahách reaguje i na tieto novovzniknuté potreby. Vansová ako vzdelaná osoba, napriek tomu literárny samorast, sa dokázala s touto situáciou vysporiadať prevažne podľa vlastných a čitateľských meradiel. Snáď

mladej umelkyni, ktorá sa rozhoduje medzi bohatstvom, kariérou a súkromným šťastím. MAŠLEJOVÁ, D. *Jedinečné spracovanie Vansovej*. [online]. [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné online: http://www.inba.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=600185&id=2646&p1=8819.

51 Vansovej *Svedomie* sa hralo v mestách a dedinách na celom slovenskom území. Václavíková-Matulařová dokonca píše, že recenzia na Vansovej *Svedomie* vyšla i v istých amerických novinách. Pozri: VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 115. Viaceré spracovania hry ožívajú opätovne v roku 1937, a teda počas osláv 80. narodenín Vansovej. Hra *Svedomie* bola taktiež pripravovaná na rozhlasovú hru v roku 1982.

52 Poučné články v Dennici majú byť akosi veľmi skromnou náhradou toho, že sa Živene doposiaľ nedarilo otvoriť školu pre gazdiné. Sú to texty, ktoré sú obsahovo i formou prispôsobené širokej ženskej čitateľskej verejnosti, pre ktorú ich Vansová tvorí. Jednoduché rady z každodenného života ženy v domácnosti. Zaujímavé je, že už v tej dobe vytvára Vansová v Dennici priestor pre otázky žien a zároveň ich nezodpovedá sama, ale necháva možnosť odpovedať na všedné i nevšedné problémy slovenské ženy z celého vtedajšieho Rakúsko-Uhorska. Každý tak má možnosť vypočuť si viaceré názorov a rád. Otázky sa týkajú pre dnešnú dobu už kuriózných záležitostí, ako problém prepravy hydiny poštovou zásielkou, až po otázky takmer klasické a úplne bežné aj pre dnešnú dobu, ako je hyperaktívne dieťa, problémy s pleťou, či dokonca ako zoznamovať mladé dievčatá s mužmi a či sa mladé slečny majú učiť cudzie jazyky. K ľahšiemu, zábavnému, avšak zároveň i náučnému čítaniu musíme zaradiť aj články, ktorými redaktorka časopisu informuje o zaujímavostiach zo sveta. Rubrika nazvaná veľmi prosto *Všetli-čo* v sebe kumuluje ešte aj pre dnešného čitateľa širokú paletu záujem vzbudzujúcich informácií – ako prebiehajú zasnuby v Číne, čo je inkubátor, akým spôsobom vychovávajú svoje deti jednotlivé kmene Indiánov. Populárny bol tiež pravidelný stĺpček nazvaný *Cudzie slová*, ktorý si dokonca natoľko získal čitateľky, že pri jeho prípadnom vynechaní v danom výtlačku sa čitateľky prostredníctvom listov opätovne rubriky dožadujú. A práve v týchto článkoch tkvie jadro Vansovej osvetových snáh vtelených i do jej redaktorskej činnosti.

53 WELLEK, R. – WARREN, A. *Teorie literatury*. Olomouc. Votobia. 1996. S. 331.

i vďaka prítomnosti tejto vlastnej stupnice hodnôt je Vansová zo žánrového aspektu natoľko zaujímavá a zároveň stále čiastočne neprebádaná dodnes.

2.3 Recepčia Vansovej diela

Reakcie, či už čitateľské, alebo z radov dobových literárnych recenzentov, na Vansovej dielo, výrazne súviseli a značnou mierou sa podieľali i na jeho formovaní. Vansová ako autorka hodnotenia svojej tvorby sama vyhľadávala – a to ako v čitateľskej obci, tak aj medzi fundovanými kritikmi v literárnej sfére. Po Vansovej aktívnom zapojení sa do literárneho a kultúrneho života záujem ňu samotnú a jej práce prirodzene stúpa, čo sa odzrkadľuje v dobovej tlači.

Z literárnych kritikov je najzávažnejší vzťah Vansová – Vajanský, ktorý podrobne spracovávame v poslednej kapitole predloženej práce. Okrem iného sa Vajanský stáva minimálne strategickým sudcom, ktorého Vansová oslovila so žiadosťou o rozhodnutie, či má naďalej písať, alebo bude lepšie, aby sa stala gazdinou.⁵⁴ „*Objavenie sa Vansovej románu musí potešiť každého priateľa slovenskej literatúry, najmä keď sa presvedčí, že neprišiel do nej nový balast, ale dielo prepracované s pilnosťou neúšednou, láskou k veci ideálnou a talentom veľmi vynikajúcim v naše dni,*“⁵⁵ píše Vajanský, ktorý týmto rozhodol o osude literátky. Pochvalne a uznanlivo sa o Vansovej literárnej práci vyjadroval ďalší koryfej slovenského literárneho prostredia – Jozef Škultéty, ktorý ako redaktor Slovenských pohľadov a Národných novín si s Vansovou korešponduje často a napokon i sám o nej píše krátku štúdiu⁵⁶.

Samozrejme, nie všetky dobové recenzie literárnych kritikov reagujú na Vansovej dielo v pozitívnom zmysle⁵⁷. Na prelome 19. a 20. storočia je Vansová aktívnou spisovateľkou a redaktorkou. Z jej umeleckej tvorby sú najčastejšie rozoberané romány, v ktorých jej je často vyčítaná inklinácia k tvorbe nemeckých autoriek sentimentálnej prózy⁵⁸ a vlna kritiky sa v periodikách spustí aj po prvom vydaní časopisu pre ženy Dennica v roku 1898. Napriek tomu sa Vansová „presunula

54 Vansová poslala Vajanskému na posúdenie román *Sirota Podhradských*, pričom sama píše, že pokiaľ nebude román dobrý, tak s písaním skončí. VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1887-12-1]. Dostupné v: LA SNK: 138 J8.

55 VAJANSKÝ, S. H. *Terézia Vansová, Sirota Podhradských*. Národné noviny. 1889. S. 83 – 84.

56 Dnes ju môžeme nájsť v zbierke štúdií edične pripravenej Michalom Kocákom pod názvom *O realizme*.

57 „*Písala som, lebo som musela, lebo som bola čímsi nútená písať bez váhania, bez obavy. To bolo dobre – ale i nedobre. Teraz cítim, žeby som už asi nemohla väčšie dielo napísať, kritika, čili kritici mi vzali odvalu.*“ Pozri: KAŠŠAYOVÁ, T. *Na margo kníh o Terézii Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. 1994. S. 242.

58 „*Pán Vlček tak mi dodal, že už ľazko mi napísať niečo na čo by on nemal poznámku, že motív vzatý je z Marlittovských románov alebo pravý opak toho, keď tvrdí, že všetko čo som napísala som musela prežiť.*“ Pozri: VANSOVÁ, T. *List Škultétymu*. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 49 AV 18.

medzi tie osobnosti v dejinách našej literatúry a kultúry prelomu dvoch storočí, mená ktorých sa objavujú, skloňujú, demonštrujú pri všetkom, čo sa od 70. po 30. a 40. roky nášho storočia stalo“⁵⁹. S výrazne pozitívnym pátosom komentuje činnosť prvých slovenských žien v roku 1920 Ján Lajčiak: „Že ambícia k čomu môže doviest človeka, toho príkladom sú slovenské ženy spisovateľky [...] Ani jedna z nich nemá vyšších akademických štúdií, a predsa nejedna z nich dopracovala sa výšky spisovateľskej takej, že nejeden slovenský intelligent, skončivší študia vysokých škôl musí sa pres týmito honorabilnými osobami hanbiť. Ich práca a ich produkcia sú integrálnou čiastkou slovenského kultúrneho života. Mám pred sebou osoby: Teréziu Vansovu, Ludmilu Riznerovu Podjavorinskú, Elenu Maróthy-Šoltész [...]“⁶⁰.

O ucelenú prehľadnú monografiu sa ešte počas života spisovateľky snaží Margita Václavíková-Matulayová, s autorkou pomerne intenzívne korešponduje od roku 1929, pričom hneď v počiatkoch prezrádza spisovateľke svoj zámer.⁶¹ Po rokoch zbierania a spracovávaní materiálov sa Václavíková-Matulayová dozvedela, že monografiu o Vansovej za podpory vydavateľstva Živena napíše dobový literárny vedec Andrej Mráz (*Literárne dielo Terézie Vansovej*) – (pôvodným zámerom Živeny mala byť podpora publikácie Václavíkovvej-Matulayovej).

V tom istom roku napokon vydáva svoju knihu aj Václavíková-Matulayová, záštitu nad vydávaním prebralo nakladateľstvo Slovenská liga, ktoré sa s Václavíkovou-Matulayovou dohodlo na popularizačnom spracovaní Vansovej životopisu, aby mohla monografia zaujať a osloviť širokú verejnosť. Práve táto skutočnosť zapríčinila, že tomuto spracovaniu Vansovej životopisu bol vyčítaný „slávostný pátos, bombastickosť“⁶² či „trocha viac ako by malo byť, ženskej mäkkosti a trocha subjektívnosti“⁶³, ale na druhej strane mu bolo priznané i uznanie za sprístupnenie knihy širokým masám.

Hoci spracovania vyšli súbežne, je nutné zdôrazniť, že ponúkli dve rôzne svedectvá o už skutočne etablovanej autorky. Václavíková-Matulayová ako stredoškolská profesorka pôvodne zamýšľa svoju prácu koncipovať ako habilitačnú prácu. Napriek tomu dohoda s nakladateľstvom knihu časťami pretvára akoby do rozprávkového príbehu o bojovníčke za slovenský národ Terézii Vansovej: „*na námestí slobodného kráľovského mesta Zvolena, poníže evanjelického kostola, v susedstve zemianskej rodiny Feketovskej začiatkom XIX. storočia stál čudný, pošmurný poschodový*

59 ŽEMBEROVÁ, V. *Terézia Vansová a literárna veda*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. S. 246.

60 LAJČIAK, J.: *Slovensko a kultúra*. Bratislava. Slovenská evanjelická augsburského vyznania teologická akadémia v Bratislave. 1920. S. 211.

61 Ich vzájomná korešpondencia je dodnes dostupná v Literárnom archíve SNK v Martine.

62 KAŠŠAYOVÁ, T. *Na margo kníh o Terézii Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. S. 244.

63 *Slovenské knihy*. Polední list 11, č. 163. 1937. S. 8.

dom, spustlý, s okenicami napoly zamurovanými,⁶⁴ pričom je táto tendencia citeľná najmä pri opisovanom období detstva Vansovej: „Večer potom dievčenská izbička premení sa na rozprávkový zámok, v ktorom dievčatko voľne pradie svoje sny“⁶⁵. Autorka mapuje celý Vansovej život, pričom neopomína ani najvýraznejšie literárne momenty, ako je vydanie románu *Sirota Podhradských*, založenie a redigovanie *Dennice a Slovenskej ženy*, avšak oveľa viac ako literárna tvorba ju zaujíma psychika autorky. Mrázova monografia *Literárne dielo Terézie Vansovej* vychádza v roku 1937, a teda ako to v úvode spomína i sám autor, ako výročná publikácia k 80. narodeninám autorky. Hodnota predloženého diela je predovšetkým v komplexnom poňatí Vansovej ako osobnosti, ale i spisovateľskej entity. Autor sa nesústreďuje iba na reflektovanie literárneho diela, hoci práve jeho charakteristika tvorí viac než 2/3 knihy. V svojej práci neopomína ani biografickú metódu, ktorá pomáha dodnes poznávať pozadie Vansovej tvorby, robí to však bez nadbytočného citového zafarbenia.

Doteraz azda najvýraznejším počinom o vytvorenie fundovaného dialógu o Vansovej ako osobnosti a Vansovej diele bolo uskutočnenie vedeckého sympózia o živote a diele Terézie Vansovej, ktoré sa uskutočnilo pri príležitosti 50. výročia smrti spisovateľky 8. – 9. októbra 1992 v Trenčianskych Tepliciach. Prednesené referáty boli neskôr vydané Maticou slovenskou vo vedeckom zborníku – *Literárny archív 29 – 30*.⁶⁶ Súbor tvorí celkovo 15 štúdií, ich prínosom je rozmanitosť prístupov k spracovaniu predloženej problematiky.⁶⁷

O prinavrátenie záujmu o Vansovej osobnosť a literárnu tvorbu nielen do centra vedeckého záujmu sa v novom miléniu v slovenskom kontexte pričínili predovšetkým dva vzájomne súvisiace činitele. Prvým je feministická organizácia *Aspekt*, ktorá v rámci svojej vzdelávacej a publikačnej činnosti vydala v periodiku *Aspekt* neprehliadnuteľné množstvo článkov spájajúcich sa s osobou a prácou Terézie Vansovej⁶⁸ a zároveň za najvýraznejší počín možno považovať vydanie čítanky

64 VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 5.

65 Op. cit., s. 37.

66 KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. 372 s.

67 Súčasťou súboru štúdií sú príspevky: V. Petrik: *Ženy spisovateľky*; P. Mazáč: *Typológia prózy Terézie Vansovej*; A. Šimkovič: *Krátka próza Terézie Vansovej*; J. Števec: *Sirota Podhradských (Biele miesta v Dejiniach slovenského románu)*; M. Kocák: *Vansovej román Kliatba*; J. Noge: *Poznámky k Vansovej románu Sestry a niektorým otázkam vydávania jej diela*; P. Vongrej: *Bibliografické projekcie Terézie Vansovej*; L. Čavojský: *Pani Vansová na cestách (divadelných)*; M. Kovačka: *Vansovej Dennica (Skica ku genéze)*; E. Hleba: *Vansovej „Slovenská žena“*; T. Kaššayová: *Na margo genézy kníh o Terézii Vansovej*; V. Žemberová: *Terézie Vansová a literárna veda*; Z. Profanová: *Vzťah Terézie Vansovej k tradičnej ľudovej kultúre*; M. Majtán: *O jazyku Terézie Vansovej*; K. Schlosárová: *Literárna pozostalosť Terézie Vansovej*.

68 Napríklad: HOLLÝ, K. *Genéza Dennice, prvého ženského časopisu na Slovensku*. *Aspekt*. 2003 – 2004. S. 62 – 71.; CVIKOVÁ, J. *Po boku muža a národa*. *Aspekt*. 2003 – 2004. S. 71 – 79.; ŠALIGOVÁ, A. *Združovanie a spolkový život žien na Slovensku: od polovice 19. do polovice 20. storočia*. *Aspekt*. 2003 – 2004. S. 51 – 62.

Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách v roku 2011. Kardinálny prínos predstavenej publikácie predstavuje citlivý výber menej konvenčnej časti Vansovej tvorby, ktorá však najmä zo žánrového hľadiska predstavuje kľúčovú časť autorinho diela. Editorky čítanky, Jana Cviková a Jana Juráňová, tak aj v roku 2011 „oživujú“ a predstavujú verejnosti 3 rozsiahle úryvky z Vansovej diel – cestopisu *Pani Georgiadesová na cestách*, spomienkovej prózy *Ján Vansa* a románu *Kliatba*. Záverečnú časť čítanky tvoria ukážky z Vansovej osobnej korešpondencie, ktorá doposiaľ nebola ako samostatný celok vydaná.⁶⁹

Premostenie z oddychového čítania smerom k literárnej vede predstavujú aj dve odborné štúdie literárnej vedkyne Marcely Mikulovej, ktoré poukazujú na význam predložených ukážok v slovenskej literatúre.⁷⁰ Vyššie spomenutými štúdiami autorka len nadväzuje na svoje bádanie zameriavajúce sa predovšetkým na obdobie slovenského realizmu, ktoré sa v posledných rokoch špecifikovalo na tvorbu ženských autoriek, pričom táto aktivita vyústila až do napísania samostatnej publikácie o ženských autorkách – *Tri spisovateľky* (E. M. Šoltéssová, T. Vansová, B. S. Timrava), ktorá vyšla v roku 2016 vo vydavateľstve VEDA.

Mikulová sa ako jedna z mála slovenských literárnych vedkýň začala dlhodobo zaujímať o žánrovú problematiku Vansovej tvorby, čím v slovenskom prostredí znovuoobnovila zvýšenú pozornosť o autorku z prelomu storočí i na začiatku 21. storočia.

Aj napriek prekvapivo vysokému počtu Mikulovej štúdií o Vansovej⁷¹ sa táto literárna vedkyňa v svojich prácach čiastočne opakuje a v štúdiách sa venuje pri-

69 Dochovaná korešpondencia T. Vansovej je uložená v Literárnom archíve SNK a hoci nebola doposiaľ vydaná ako samostatný celok, mnohé listy boli publikované v rámci iných zverejnených osobných korešpondencií ako napríklad: *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského. Výber z listov; Výber I: Moje deti. Sedemdesiat rokov života. Korešpondencia. Články* (Elena Maróthy Šoltéssová) alebo *Listy Jozefa Škultétyho I a 2*.

70 M. Mikulová v čítanke uverejňuje dve svoje štúdie: *Závažnosť „veselého cestopisu“ a Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým*.

71 MIKULOVÁ, M. *Terézia Vansová*. In: MIKULA, V. – MIKULOVÁ, M. *Slovenský literárny realizmus II*. Bratislava. Slovenský Tatran. 2006. S. 303 – 306; MIKULOVÁ, M. *Terézia Vansová, Božena Němcová a koncept neskorého biedermeieru*. In: GÖRÖZDI, J. – MAGOVÁ, G. (eds) *Tvorivosť literárnej recepcie*. Bratislava. Veda. 2008. S. 42 – 47; MIKULOVÁ, M. *Historia, egzotyka i idylla w powieści Vansovej Kliatba: Klatwa*. Prace Filologiczne. 2010. T. 59. S. 289 – 302; MIKULOVÁ, M. *Vansovej neskorý biedermeier*. In: MIKULOVÁ, M. *Kapitoly zo slovenského realizmu: Dejiny, medailóny, štúdie, interpretácie*. Bratislava. Univerzita Komenského. 2010. S. 119 – 126; MIKULOVÁ, M. *Terézia Vansová: 1857 – 1942*. In: MIKULOVÁ, M. *Kapitoly zo slovenského realizmu: Dejiny, medailóny, štúdie, interpretácie*. Bratislava. Univerzita Komenského. 2010. S. 117 – 118; MIKULOVÁ, M. *Závažnosť „veselého cestopisu“*. *Terézia Vansová: Pani Georgiadesová na cestách (1896 – 1897)*. In: ZAJAC, P. – HUČKOVÁ, D. *Sondy do slovenskej literatúry 19. storočia*. Bratislava. Kalligram. 2011. S. 396 – 418; MIKULOVÁ, M. *Závažnosť „veselého cestopisu“*: *Terézia Vansová: Pani Georgiadesová na cestách*. Slovenská literatúra: revue pre literárnu vedu. 2011. R. 58. Č. 1. S. 1 – 15; MIKULOVÁ, M. *Pražská Vseslovenská výstava v slovenskom „osvietenom“ cestopise: Terézia Vansová: Pani Georgiadesová na cestách*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.) *Literární historiografie a česko-slovenské vztahy: Brněnské texty k slovákistice XIV*. Brno. Tribun EU. 2011. S. 63 – 70.; MIKULOVÁ, M. *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým : história, exotika a idyla vo Vansovej románe Kliatba*. In:

márne Vansovej a jej zaradeniu do literárno-historického kontextu, Vansovej cestopisu *Pani Georgiadesová na cestách* ako ideologickému cestopisu a žánrovému vymedzeniu románu *Kliatba*. Jej prínos je však nespochybniteľný pri rozširovaní povedomia o Vansovej nielen v slovenskom kontexte – so štúdiami vystúpila na niekoľkých zahraničných konferenciách a svoje príspevky preložila do angličtiny, ale i napríklad poľštiny.

S výnimkou vydavateľstva Aspekt a prác Marcely Mikulovej bola v súčasnej literárnej vede Vansovej tvorbe prikladaná pozornosť skôr sporadicky. Ešte v roku 1998 vydal Peter Glocko 5-dejstvovú dramatickú hru *Kliatba čierneho anjela*⁷², v ktorej autor priamo odkazuje na Vansovej román *Kliatba*. Katarína Pekaríková neskôr v nadväznosti na obe diela publikuje štúdiu *Román Terézie Vansovej v intertextuálnych vzťahoch súčasnej slovenskej drámy*⁷³, v ktorej sa venuje problematike pretextu a jeho novodobému spracovaniu. V roku 2009 Glocko svoju hru transformuje do historického románu, ktorý vydáva pod názvom *Kliatba čierneho anjela alebo Diablov testament*.

O priblíženie neľahkých životných skúseností Terézie Vansovej na pozadí medzivojnového obdobia sa pokúša historička Xénia Šuchová v svojej štúdii *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*⁷⁴, ktorá môže pre literárneho vedca priniesť nové nazeranie na jednotlivé motívy v spisovateľkinej tvorbe, ktoré boli výrazne ovplyvnené práve historickými okolnosťami. Spoločensko-historický prínos, ako i osobitné miesto tejto výraznej spisovateľky a kultúrnej aktivistky v rámci dobovej spoločnosti dokazuje aj to, že v práci Karola Hollého *Ženská emancipácia. Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia* sa heslo „Vansová“ vyskytuje presne 92-krát. Najnovšie sa tvorbe Terézie Vansovej venuje i česká slovakistka Jana Pátková.

Medzi aktuálnejšie literárnovedné štúdie zamerané predovšetkým na Vansovej netypické postupy v zaužívaných žánroch v dobe svojho vzniku, ako štúdie zamerané

TARANENKOVÁ, I. Strach a hrôza : podoby hororového žánru. Bratislava. Ústav slovenskej literatúry SAV. 2011. S. 75 – 91.; MIKULOVÁ, M. Medzi „krásnostrašným“ a „pragmatickým“: Terézia Vansová: *Kliatba*. In: VANSOVÁ, T. Slovenka doma i na cestách. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 248 – 256.; MIKULOVÁ, M. Závažnosť „veselého cestopisu“: Terézia Vansová: *Pani Georgiadesová na cestách*. : VANSOVÁ, T. Slovenka doma i na cestách. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 161 – 172.; MIKULOVÁ, M. *Reálne zlo v románových kulisách: doslov*. In: VANSOVÁ, T. *Kliatba: historický romantický obraz zo začiatku devätnásteho storočia*. Bratislava. Cathedra. 2012. S. 177 – 191.

72 GLOCKO, P. *Kliatba čierneho anjela*. In: MAŤAŠÍK, A. (ed.) *Súčasná slovenská dráma 1997 – 1998* (Historické hry, I. zväzok). Bratislava. Národné divadelné centrum. 1998. S. 5 – 109.

73 PEKARÍKOVÁ, K. *Román Terézie Vansovej v intertextuálnych vzťahoch súčasnej slovenskej drámy*. In: FEDOROVÁ, S. – HEJK, J. – JEDLIČKOVÁ, A. (eds) *Mezi deklamovankou a románem* (Proměny žánrů v české a slovenské literatuře). Praha. 2006. [online]. [cit. 15. 8. 2017]. Dostupné online: <http://www.ucl.cas.cz/slk/data/2005/sbornik/Pekarikova.pdf>.

74 ŠUCHOVÁ, X. *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*. Forum Historiae. 2009. R. 3. Č. 1. [online]. [cit. 15. 8. 2017]. Dostupné online: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/suchova.pdf>.

2 Terézia Vansová v literárnohistorickom kontexte

na redaktorskú prácu T. Vansovej možno zaradiť práce autorky predloženej publikácie,⁷⁵ pričom sa jednotlivé štúdie v modifikovaných verziách stali aj priamou súčasťou tejto monografie.

75 GUNIŠOVÁ, E. *Žánrové rozpätie tvorby Terézie Vansovej*. Slavica litteraria. Brno: Masarykova univerzita, 2015. R. 18. Č. 2. S. 169 – 179; GUNIŠOVÁ, E. *Fenomén ženského cestopisu v slovenskej literatúre*. In: GUNIŠOVÁ, E. – PAUČOVÁ, L. (eds) *Slovanský literárny svet: kontexty a konfrontácie I*. Brno. Masarykova univerzita. 2015. S. 67 – 76; GUNIŠOVÁ, E. *K problematike zrodu a formovania prvých ženských periodík na slovenskej literárnej pôde*. In: TEPLAN, D. (ed.) *Literárny život v minulosti a dnes*. Nitra. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2015. S. 219 – 232; GUNIŠOVÁ, E. *The Historical and Social Role of the First Slovak Women's Periodical „Dennica“*. In: MCGREEVY, M. – RITA, R. (eds) *CER Comparative European Research 2015 – International Scientific Conference for Ph.D. students of EU countries*. London. Science Publishing. 2015. S. 283 – 286; GUNIŠOVÁ, E. *Kategória rozprávača v cestopise Terézie Vansovej*. In: POSPÍŠIL, I. – ZELENKA, M. (eds) *Kontexty literárnej vedy VI*. Brno. Tribun EU. 2016. S. 133 – 143; GUNIŠOVÁ, Eliška. *Modifikácia žánru ženského románu v slovenskej literatúre*. In: GUNIŠOVÁ, E. – PAUČOVÁ, L. (eds) *Slovanský literárny svet: kontexty a konfrontácie II*. Brno. Masarykova univerzita. 2016. S. 75 – 83. GUNIŠOVÁ, E. *Román Kliatba a jeho miesto v tvorivom profile T. Vansovej*. In: URKOM, A. (ed.) *Fiatal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája VII*. Budapest. ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet. 2019. S. 45 – 47.